

Ռուզաննա ԳԱՐԳԱԼՈՅԱՆ
Վալտեր ԲԵՐԲԵՐՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ՀԵԳԼԱՆՔ, ԾԱՂՐԱՆՔ, ԱՐՀԱՄԱՐՀԱՆՔ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ
ԴԱՐՁՎԱԾՔՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ**

Սույն հոդվածի նպատակն է քննության առնել հեգնանք, ծաղրանք և արհամարհանք արտահայտող դարձվածքային միավորները անգլերենում և հայերենում, որոնք, ունենալով ընդգծված հաղորդակցական բնույթ և արժեք, գործածվում են տարբեր նրբերանգներով՝ հաճախ առաջացնելով թարգմանական դժվարություններ: Աշխատանքում ներկայացվել են երկու լեզուներում ուսումնասիրվող դարձվածքների թարգմանության եղանակներն ու սկզբունքները, ընդգծվել է համատեքստի կարևորությունը, բացահայտվել են համարժեք միավորի չիմացությունից բխող աղավաղումներն ու աղճատումները:

Բանալի բառեր. *դարձվածաբանություն, հեգնանք, ծաղրանք, արհամարհանք, անգլերեն համարժեք, համատեքստ, բարբառ, դարձվածքային համապատասխանություն, նկարագրական թարգմանություն, ճշգրիտ փոխանցում*

Դարձվածքներն ունեն հարուստ տարածական և ժամանակային ընդգրկում: Որպես եզրույթ դարձվածքն ի հայտ է եկել եվրոպական մի շարք լեզուներում տակավին 16-րդ դարում: Դարձվածքներն ուսումնասիրող բաժինը՝ դարձվածաբանությունը, ձևավորվել է 20-րդ դարում շվեյցարացի լեզվաբան, Սորբոնի պատվավոր դոկտոր Շ. Բալլիի կողմից, իսկ հայ իրականության մեջ դարձվածքի առաջին սահմանումը տվել է Մ. Աբեղյանը /Ջահուկյան, Աղայան, Առաքելյան, Քոսյան, 1980: 472-475/: Անվանի հայագետը դարձվածքը սահմանում է հետևյալ կերպ. «Ոչ միայն առանձին բառերի նշանակությունն է փոխվում, այլ նաև բառերի կապակցությունների: Դրանք նույնպես սկզբում միայն պատահաբար են առնվում նոր նշանակությամբ, բայց այս վերջինը կրկնվելով՝ դառնում է սովորական: Բառերի այսպիսի նորիմաստ կապակցությունները սովորաբար կոչվում են դարձվածքներ, որոնք, սակայն, մի բառի նշանակություն են ստանում և կարող են նաև մի բարդ բառ համարվել» /Աբեղյան, 2016: 124/:

Ըստ Պ. Բեդիրյանի՝ «դարձվածքը բառերի կայուն, պատրաստի վերարտադրելի, վերաիմաստավորված կապակցություն է, ուր բաղադրիչ

բառերի ինքնուրույնությունը ձևական է, շարահյուսական կապը՝ մթազնաձ» /Բեդիրյան, 1973: 5/:

Լ. Եզեկյանը համարում է, որ «դարձվածքը երկու և ավելի բառերի այնպիսի կայուն, պատրաստի բառակապակցություն է, որի բաղադրիչները վերահիմաստավորված են, այսինքն՝ դարձվածքի բաղադրիչներից յուրաքանչյուրն այդ կապակցության մեջ չի պահպանում իր բառային, բառարանային բուն իմաստը և ձեռք է բերում նոր նշանակություն, որտեմն և՛ տվյալ դարձվածքի արտահայտած ընդհանուր իմաստը այդ բաղադրիչների մեխանիկական գումարը չէ» /Եզեկյան, 2017: 197/:

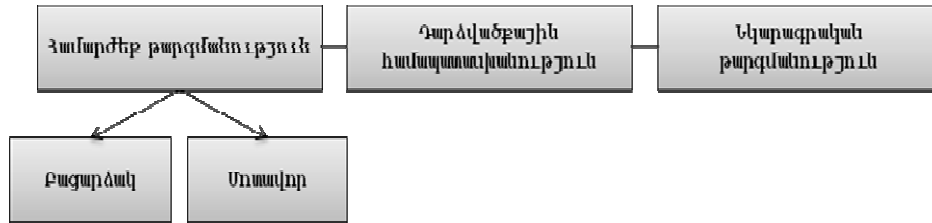
Ինչպես նշվում է մասնագիտական մի շարք գրքերում, դարձվածքը սկզբնապես ունեցել է *խոսվածք, բարբառ, խոսք, արտահայտություն* և այլ նշանակություններ, գործածվել է թե՛ լայն (իդիոմատիկ դարձվածքներ, կայուն բառակապակցություններ, առածներ, ասացվածքներ, թևավոր խոսքեր, ասույթներ, աֆորիզմներ), թե՛ նեղ (միայն իդիոմատիկ դարձվածքներ) իմաստներով: Հետաքրքրական է, որ անգլերենում այսօր էլ լեզվաբանական այս եզրույթը (իդիոմ) գործածվում է տարբեր նշանակություններով, այսպես՝ **idiom** – 1. a group of words whose meaning is different from the meanings of the individual words, 2. the kind of language and grammar used by particular people at a particular time or place, 3. the style of writing, music, art, etc. that is typical of a particular person, group, period or place /Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 2003: 643/.

Հրատարակությունից մինչև հիմա ուսումնասիրության հարուստ նյութ է մատակարարում Ա. Սուքիասյանի, Ս. Գալստյանի «Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան»-ը, և այսօր՝ 21-րդ դարում, լեզվաբանների համար առաջնային և առավել կարևոր է քննության նյութ դարձնել բառարանի ողջ դարձվածքների թարգմանությունը: Ավելացնենք, որ հեզնանք, ծաղրանք, արհամարհանք արտահայտող դարձվածքները քաղել ենք վերոնշյալ բառարանից, իսկ անգլերեն համարժեքները վերցված են Ա. Նազարյանի «Անգլերեն դարձվածքների ուսումնական համառոտ բառարանից» կամ ներկայացված են մեր թարգմանությամբ:

Դարձվածքների թարգմանության ժամանակ խիստ կարևոր է նրանց բաղադրիչների իմաստային և շարահյուսական հարաբերությունների եղանակը, այսինքն՝ ըստ իմաստային միաձուլության, ըստ այն հատկանիշների, որոնց հիման վրա սովորաբար կատարվում է դարձվածքների դասակարգումը (սերտաճում, միասնություն, կապակցություն), քանի որ նշված խմբերի մեջ մտնող յուրաքանչյուր դարձվածքային միավոր ունի իր թարգմանելիության առանձնահատկությունները /Եզեկյան, 2017: 209/:

Դարձվածքների թարգմանության ժամանակ տարբերակում են մի քանի եղանակ՝ ա. համարժեք (ադեկվատ) թարգմանություն, այդ թվում՝ *բացարձակ համարժեքով և մոտա-*

վոր (հարաբերական) համարժեքով, բ. դարձվածքային համապատասխանություն, գ. նկարագրական թարգմանություն: Այսպես՝

Հավելենք, որ համարժեքը կարող է լինել նաև *ամբողջական* և *մասնակի* (եթե ընդօրինակվում է բազմիմաստ դարձվածքի բոլոր նշանակությունները՝ այն ամբողջական է, եթե՝ նշանակություններից մեկը, այն մասնակի է): Ստորև ներկայացնենք Ա. Սուքիասյանի, Ս. Գալստյանի «Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան»-ում առկա հեգնական, ծաղրական, արհամարհական դարձվածքների մի քանի օրինակներ: Այսպես՝

գեղեցիկ աչքերի համար – մեկի նկարմամբ ունեցած համակրանքի համար, առանց հափուցման, առանց ակնկալության ընդառաջել (անել որևէ բան), անգլ.՝ *fat chance*

գլխին փչել (մեկի) – 1. մեկի մտքով անցնել, միտք ծագել, անհետեթթ, պարտական մտադրություն ունենալ, 2. մեկի գլուխը մտցնել, մեկին հավաքացնել, անգլ.՝ *take it into one's head*

գլխին զոռ տալ – 1. անմիտ բաներ ասել, խոսել, 2. իր ուժերից վեր բանի մասին շար և անարդյունք մտածել, 3. ըմբռնել, կարողանալ՝ գլխի ընկնել, անգլ.՝ *scratch one's head*

երկնքից իջնել – 1. անտեղյակ, միամիտ լինել, երկրային գործերից գլուխ չհանել, 2. առանձնահատուկ, արտոնյալ զգալ իրեն, անգլ.՝ *come out of the ark*

լեզուն գրպանը դնել – այլևս չխոսել, լռել, ծայնը կտրել, անգլ.՝ *lose one's tongue, has the cat got your tongue?*

լուսնից ընկած – երկրի գործերից անտեղյակ մարդ, երկրին անձանդթ, անգլ.՝ *fall from the moon*

հավի հիշողություն ունենալ – հիշողությունը թույլ լինել, վատ մտապահել, անգլ.՝ *be narrow-minded, have a memory like a sieve*

շան հավատարմություն – ծայրահեղ նվիրվածություն (իբրև բացասական երևույթ), անգլ.՝ *as faithful as a dog*

շան պես պոչ պտտեցնել – քծնել, շողորթթել, մի բան ակնկալել, անգլ.՝ *lick smb's boots*

շանսատակ լինել – անարգորեն սպանվել, անգլ.՝ *die like a dog*

Նկատելի է, որ առկա են բառացի պատճենված դարձվածքներ: Ըստ էության, վերոնշյալ դարձվածքներն ունեն նույն կամ մոտ իմաստն ու ոճական համապատասխանությունը (սովորաբար նման դեպքերում դիտարկվում է համարժեքություն): Աներկբա է, որ այս և մի շարք այլ հատկություններ երևան կգան հենց համատեքստում: Կարևորագույն դեր ունի համատեքստը, մասնավորաբար, դարձվածքների, բազմիմաստ բառերի թարգմանության ժամանակ: Բերենք գեղարվեստական գրականությունից օրինակներ և փորձենք մեկնաբանել դրանցում առկա դարձվածքները: Այսպես՝

Շան պես քա(ր)շ գալ – dog’s life (սաստիկ չարչարվել, տանջվել):

It was the steam – the steam – that was going down; and what between the firemen going faint and the chief going silly, it was worse than **a dog’s life** for him; he didn’t care a tinker’s curse how soon the whole show was blown out of the water. (Joseph Conrad, Typhoon, <https://conrad.thefreelibrary.com/Typhoon> n /2-1)

Երկնքի և երկրի միջև սավառնել – live in an ivory tower (երևակայական, երազային վիճակում լինել, շրջապատը չնկատել, ամպերում սավառնել):

Love of its muted music breathes no sigh,
Thought in her **ivory tower** gropes in her spinning,
Toss on in vain the whispering trees of Eden,
Last of all last words spoken is, Good-bye.
(Walter de la Mare, Good-bye, p. 21)

Գլխից բան հանել կամ հնարել – old wives’ tales (ինքնազուլի սխալ բան մտածել, ասել, հորինել, Գյուլնազ տատի հեքիաթներ):

All the **old wives’ tales** were dug up and passed along, growing as they went. (John Oxenham, "A Maid of the Silver Sea," p. 235)

Անշուշտ, նման դարձվածքների թարգմանության ժամանակ անհրաժեշտ է խորապես տիրապետել երկու լեզուներին, մշակութային արժեքներին և հաշվի առնել լեզվական և արտալեզվական գործոնները: Անհրաժեշտ է պարզել՝ հեգնական, ծաղրական, արհամարհական տվյալ ձևերն արդյոք նմանությամբ, նույնօրինակությամբ արտահայտվում են մեկ այլ լեզվում: Դարձվածքների իմաստն անըմբռնելի մեկնաբանելու, հնարավոր այլ սխալներից խուսափելու համար հարկավոր է ունենալ համապատասխան գիտելիքներ պատմության, գրականության, ինչպես նաև սովորույթների, հավատալիքների մասին: Այս գործոնների առկայության դեպքում մենք կունենաք առավել հաջողված թարգմանություններ

ոչ միայն դարձվածքային միավորների մեկնության, բացատրության հարցում, այլև՝ տարաբնույթ գրվածքների դեպքում:

Անդրադառնանք նաև դարձվածքների թարգմանության մնացյալ սկզբունքներին: Կարելի է ասել, որ դարձվածային համապատասխանության դեպքում մենք ունենք ընտրության հնարավորություն: Հաճախ այս դեպքում փոխվում է բաղադրիչներից մեկը կամ մի քանիսը, բայց բուն իմաստը մնում է անփոփոխ: Ինչպես գրում է Լ. Եզեկյանը. «Դարձվածքների զգալի մասը տարբեր լեզուներում թարգմանվում է միայն նրանց արտահայտած իմաստներով, բայց տարբեր բառային բաղադրիչներով, որոնք ճիշտ և ճիշտ նույն իմաստն են արտահայտում» /Եզեկյան, 2017: 210/: Ստորև ներկայացնենք հայերենում և անգլերենում առկա ծաղրական, հեգնական, արհամարհական ևս մի քանի դարձվածքներ: Այսպես՝

անունը տուր խալիչեն կամ սիռոցող (սուփրան) գցիր կամ փռիր – ասվում է այն մարդու մասին, որը հայտնվում է իր մասին խոսելու կամ մտածելու պահին, անգլ.՝ **talk (speak) of the devil and he is sure to appear**

ագռավները սև կհագնեն – օգտագործվում է արհամարհանք կամ անտարբերություն ցույց տալու ժամանակ, հոգ չէ, ոչ մեկի պետքն էլ չէ, անգլ.՝ **a (fat) lot I care**

աշխարհի աչքը հանել – բոլորին զարմացնել, կյանքը վայելել, անգլ.՝ **set the world alive, set the world on fire**

գայլի գլխին ավետարան կարդալ – ապարդյուն կերպով ջանալ մեկին ուղիղ ճանապարհի բերել, խրատել, անգլ.՝ **the wolf may lose his teeth, but never his nature**

գրասենյակի մուկ – բյուրոկրատ, ձևամուկ, ձևապաշտ (ծառայող), անգլ.՝ **office drudge**

իրեն մեծ բանի տեղ դնել – մեծամտել, գոռոզանալ, իր կարողությունները գերազնահատել, անգլ.՝ **look down, turn up one's nose at smb**

խելքդ գլուխս – անխելք ես, այ հիմար, անգլ.՝ **giddy goat**

ոտերն ամպոտ – անսխալական, անմեղ, անգլ.՝ **innocent as a lamb**

տերտերի չափ բան գիտենալ – շատ ուսյալ լինել, անգլ.՝ **wise as a serpent**

փող գտնել կամ կտրել – հարուստ լինել, անգլ.՝ **roll in money**

Բերենք դարձվածքների գործածությամբ մի քանի օրինակներ և թարգմանենք դրանք հայերեն, ինչպես նաև ներկայացնենք նրանցում առկա դարձվածքների հայերեն-անգլերեն տարբերակները: Օրինակ՝

I know I was supposed to do all the updates, but to be honest, I **have a memory like a sieve**, and I forgot. (<https://www.theidioms.com/memory-like-a-sieve/>)

Ես գիտեմ, որ այդ ես պետք է լրացնեի, բայց անկեղծ ասած, **հավի հիշողություն ունեմ**, մոռացել եմ:

Այսպես՝ **հավի հիշողություն ունենալ** – *have a memory like a sieve* (հիշողությունը թույլ լինել, վատ մտապահել):

Our next door neighbour is a real **nosy parker**. He always has to know everything about everybody on our street. (<https://idioms.thefreedictionary.com/nosy-parker>)

Մեր դրկից հարևանը շատ հետաքրքրասերն է. **քիթն ամեն տեղ խցկում է**: Նա ամենքի և ամեն ինչի մասին տեղյակ է մեր փողոցում:

Այսպես՝ **առանց էջի գլխի հարսանքի չլինել** – *nosy parker, a ladle without a handle* (տվյալ գործում շատ կարևոր մարդ լինել, ամեն տեղ պարտադիր մասնակցել):

He **calmed down** at once, and soon began to make apologies. (S.M. Fuller, “Summer on the Lakes,” <http://www.fullbooks.com/Summer-on-the-Lakes-in-18433.html>)

Նա անմիջապես հանդարտվեց (**ասես սառը ջուր լցրին գլխին**) և սկսեց ներողություն խնդրել:

Այսպես՝ **սառը ջուր խմել** – *calm down* (հանգստանալ, բարկությունը, ոգևորությունը իջեցնել):

Ներքին ձևի պատճենման, մեկնաբանության, ազատ, բառացի թարգմանության դեպքում հարկավոր է դրսևորել ծայրահեղ զգուշություն: Դարձվածքների թարգմանության նկարագրական սկզբունքը կիրառելի է այն դեպքում, երբ չկա որևէ գեթ մոտավոր, մասնակի դարձվածքային համարժեքություն, համապատասխանություն: Թարգմանող լեզվի համակարգում համարժեք միավորի չիմացությունը կարող է երևան բերել բազմաթիվ աղավաղումներ, աղճատումներ: Ուստի այս ձևին հարկավոր է դիմել միմիայն ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում: Բերենք մի քանի օրինակներ.

աշխարհ(ք) չի քանդվի – *փոքր բանից մեծ վնաս չի լինի*, անգլ.՝ **it is not the end of the world, is it**

գարուն կգա (կուգա)՝ յոնջա կբուանի – *զուր հույսեր չպետք է կապել ապագայի հետ*, անգլ.՝ **every dog has its day**

իրա՛ն տես – *սրան նայիր (որպես չնչինի և նվաստի, որ հանդգնում է մի բան ասել կամ անել)*, անգլ.՝ **just look at him**

խելացի Դավիթ – *բան չհասկացող, անխելք, խենթ*, անգլ.՝ **too clever by half**

Հետաքրքրական է, որ կան մի շարք դարձվածքներ, որոնք ստեղծվել են առանձին անհատների, մասնավորաբար, գրողների կողմից, օրինակ՝ առանձին գրական ստեղծագործություններից են գրական լեզու թափանցել **Նազարի բախտ**, **Կիկոսի մահը դառնալ**, **Անբան Հուռի** (Հ. Թումանյան), **Տեր Թողիկի դպրոց** (Րաֆֆի), **Արու Հասանի մաշիկներ** (Ստ. Լիսիցյան) դարձվածքները /Ջահուկյան, Աղայան, Առաքելյան, Քոսյան, 1980: 490/: Փորձենք թարգմանել հայ երգիծաբանության ազգային դպրոցի հիմնադիր, «Հայոց Մոլիեր», «խոսքի Ռոբեսպիեր» շրջասույթներով հայտնի Հ. Պարոնյանի «Ազգային ջոջեր» դիմանկարների շարքի վերնագիրը: Վերջինիս թարգմանությունը անգլերեն կինչի այսպես՝ **the elders of the nation** (*ազգի քաղաքական, մշակութային-տնտեսական գործերը «տնօրինող» մարդիկ*):

Այսպիսով, հայերենում և անգլերենում կան հեգնանք, ծաղրանք, արհամարհանք արտահայտող բազմաթիվ դարձվածքներ, որոնց գերնպատակը երգիծական, քամահրական վերաբերմունք արտահայտելն է: Սրանցից շատերն ունեն ընդգծված հաղորդակցական բնույթ, գործածվում են առօրյա-խոսակցական լեզվում: Նման դարձվածքները թարգմանվում են հատուկ սկզբունքներով և եղանակներով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աբեղյան Մ. Երկեր, 2 հատոր, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2016:
2. Աբրահամյան Լ. Առածա-ասացվածքային միավորը որպես թարգմանական խնդիր, Երևան, «Լինգվա», 2013:
3. Բեդիրյան Պ. Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն, Երևան, Երևանի Պետհամալսարանի հրատ., 1973:
4. Գևորգյան Ե. Հայերենի դարձվածքները, Երևան, «Լույս», 1969:
5. Եզեկյան Լ. Հայոց լեզու, Երևան, Հեղինակային հրատ., 2017:
6. Նազարյան Ա. Անգլերեն դարձվածքների ուսումնական համառոտ բառարան, Երևան, «Ամարաս», 2000:
7. Ջահուկյան Գ., Աղայան Է., Առաքելյան Վ., Քոսյան Վ. Հայոց լեզու, I մաս, Ա պրակ, Երևան, Երևանի Համալսարանի հրատ., 1980:
8. Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս. Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան, Երևան, Երևանի Համալսարանի հրատ., 1975:
9. Oxford Advanced Learner's Dictionary, Oxford University Press, 2003.
10. de la Mare W. Poems. The World's Poetry Archive, 2004.
11. Oxenham J. A Maid of the Silver Sea. Frankfurt am Main: Outlook, 2018.
12. <http://www.finedictionary.com/>
13. <http://www.fullbooks.com/Summer-on-the-Lakes-in-18433.html>
14. <https://conrad.thefreelibrary.com/Typhoon/2-1>
15. <https://idioms.thefreedictionary.com/nosy-parker>

16. <https://www.thefreedictionary.com/>
 17. <https://www.theidioms.com/>
 18. <https://www.theidioms.com/memory-like-a-sieve/>

Ր. ԳԱՐԳԱԼՅԱՆ, Վ. ԲԵՐԲԵՐՅԱՆ – *Фразеологизмы, выражающие иронию, сарказм и презрение в армянском и английском языках.* – Целью настоящей статьи является изучение семантических особенностей саркастических и презрительных оборотов речи в армянском и английском языках. Обладая выраженной коммуникативной значимостью, данные обороты речи имеют яркую эмоционально-экспрессивную окраску и используются с разными оттенками значения, что часто приводит к затруднениям при переводе на другой язык. В работе раскрыты методы и принципы перевода исследуемых фразеологизмов, подчеркнута важность учёта контекста при переводе, а также выявлены возможные искажения, являющиеся результатом незнания значения фразеологизма.

Ключевые слова: фразеология, ирония, сарказм, презрение, английский эквивалент, контекст, диалект, фразеологическое соответствие, описательный перевод, точный перевод

R. GARGALOYAN, V. BERBERYAN – *Idioms Expressing Irony, Mock and Contempt in Armenian and English.* – The paper studies the semantic features of ironic, sarcastic and contemptuous phrases in Armenian and English. Having distinct communicative nature, such phrases have emotional overtones and shades of meaning, which often lead to significant translation difficulties. The paper suggests some methods and principles of translation of the phraseological units under study, emphasizes the role of the context in this process, as well as reveals distortions and misinterpretations resulting from the lack of knowledge of the equivalent unit.

Key words: phraseology, irony, sarcasm, contempt, English equivalent, context, dialect, phraseological correspondence, descriptive translation, exact conveyance

Ներկայացվել է՝ 29.05.2020
 Երաշխավորվել է ԵՊՀ Անգլերենի թիվ 2 ամբիոնի կողմից
 Ընդունվել է տպագրության՝ 19.06.2020